

CIVILIŲ GYVENTOJŲ APSAUGA GINKLUOTAME KONFLIKTE: PROPORCINGUMO PRINCIPŲ SVARBA

Ema Vosylė¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.32.1>

SANTRAUKA

Karas, kaip ir visi kiti žmonių bendruomenės tarpusavio santykiai, turi savo teisinį reguliavimą. Ginkluoto konflikto metu kai kurios žmogui garantuojamos teisės gali būti apribotos arba laikinai nustoti galioti, tuomet civilių apsaugos vaidmenį perima ir pradeda veikti tarptautinė humanitarinė teisė – teisinis režimas, reguliuojantis karo veiksmus, garantuojantis apsaugą (minimalias garantijas) karo aukoms – civiliams gyventojams, taip pat ribojantis karo veiksmų metodus ir priemones. Tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai fiksuojami vis dažniau dėl augančių ginkluotų konfliktų skaičiaus. Jungtinių Tautų Saugumo Taryba ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba, pasaulio politikai, diplomatai bei nevyriausybinių organizacijų nuolat akcentuoja humanitarinės teisės pažeidimus bei ginkluotų konfliktų dalyvių pareigas civiliams gyventojams. Tam tikri tarptautinės teisės normų pažeidimai gali būti kvalifikuojami kaip genocidas ar nusikaltimai žmoniškumui.

Straipsnyje analizuojamos ketvirtosios Ženevos konvencijos ir I papildomo protokolo nuostatos. Analizuojama proporcingumo principo samprata, aiškinamas jo santykis su kitais tarptautinės humanitarinės teisės principais, tokiais kaip atsargumo, nereikalingų kančių draudimo ir civilių bei kombatantų atskyrimo. Aptariama proporcingumo principo reikšmė civilių apsaugai, taip pat išskiriami šio principo taikymo skirtumai tarptautiniuose ir netarptautiniuose konfliktuose. Taip pat kvalifikuojami proporcingumo principo pažeidimai, kaip karo nusikaltimai pagal Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutą ir Ženevos konvencijas.

Straipsnyje aptariamos problemos, kylančios taikant proporcingumo principą šiuolaikinio karo sąlygomis, kai pasitelkiamos pažangiausios technologijos. Analizuojami ginkluoti konfliktai tarp Izraelio ir Palestinos bei Rusijos ir Ukrainos, pateikiant neproporcingų karinių veiksmų pavyzdžius.

¹ Autorė yra VDU Teisės fakulteto absolventė, straipsnis parengtas magistrinio darbo pagrindu. Lietuva.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Proporcingumo principas, ginkluotas konfliktas, Ženevos konvencija, kariniai veiksmai.

IVADAS

Šiuolaikiniuose ginkluotuose konfliktuose civilijų gyventojų apsauga išlieka viena sudėtingiausių ir labiausiai ginčytinų tarptautinės humanitarinės teisės sričių. Kariniai veiksmai vis dažniau vykdomi tankiai apgyvendintose teritorijose, o jų padariniai tiesiogiai veikia civilijų gyvybę, sveikatą ir gyvenimo sąlygas. Tokiose situacijose ypač svarbus tampa proporcingumo principas, kuriuo siekiama riboti perteklinę žalą civiliams, net ir siekiant teisėto karinio tikslo.

Praktika rodo, kad proporcingumo principo taikymas dažnai sukelia teisinių ginčų, nes nėra aiškiai apibrėžtų kriterijų, leidžiančių objektyviai įvertinti, kada civiliams padaryta žala tampa neleistinai didelė. Ši problema ypač išryškėja šiuolaikiniuose konfliktuose, kuriuose naudojamos pažangios karinės technologijos, o sprendimai priimami greitai ir remiantis ribota informacija. Dėl to kyla klausimų ne tik dėl civilijų apsaugos veiksmingumo, bet ir dėl atsakomybės už galimus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus.

Atsižvelgiant į tai, šio straipsnio tikslas – atskleisti proporcingumo principo turinį, jo praktinį taikymą bei reikšmę civilijų gyventojų apsaugai, analizuojant tarptautinės humanitarinės teisės normas ir jų praktinį taikymą ginkluotų konfliktų metu. Siekiant šio tikslo, išskirti keturi uždaviniai: įvertinti tarptautinės humanitarinės teisės principus, atskleidžiant proporcingumo principo vietą tarptautinės humanitarinės teisės sistemoje ir jo sąsajas su kitais principais; išnagrinėti tarptautinėje humanitarinėje teisėje įtvirtintą proporcingumo principą, jo reikšmę ir įtaką civilijų gyventojų apsaugai ginkluotų konfliktų metu; įvertinti, kaip šiuolaikinės technologijos veikia proporcingumo principo taikymą; bei išanalizuoti konkrečius ginkluotų konfliktų atvejus, kuriuose buvo pažeistos civilijų teisės ir proporcingumo principas. Tyrimo metu taikyti aprašomasis, teisės šaltinių analizės, lyginamasis ir analitinis metodai.

TARPTAUTINĖ HUMANITARINĖ TEISĖ IR ESMINIAI PRINCIPAI, REGLAMENTUOJANTYS CIVILIŲ APSAUGĄ GINKLUOTO KONFLIKTO METU

Tarptautinė humanitarinė teisė grindžiama pagrindiniais principais, kurie apima civilijų gyventojų atskyrimą nuo kombatantų, draudimą pulti asmenis, kurie nebegali dalyvauti kovose (*hors de combat*), draudimą sukelti nereikalingas kančias, būtinąjo reikalingumo ir humaniškumo principus. Pagrindinis šios teisės tikslas – apsaugoti tuos asmenis, kurie tiesiogiai nedalyvauja ar jau nedalyvauja karo veiksmuose, taip užtikrinant jų teisę į saugumą ir orumą.² Šios teisės

² Diakonia International Humanitarian Law Centre, *Basic principles of IHL*, <https://www.diakonia.se/ihl/resources/international-humanitarian-law/basic-principles-ihl/> [accessed January 21, 2025].

šaltiniais laikomi tiek papročiai, tiek sutartinė teisė. Taigi principai ir pagrindinės nuostatos, kylančios iš Ženevos konvencijų, yra neatskiriama tarptautinės humanitarinės teisės dalis.³

Remiantis atsargumo principu, vykdant karinius veiksmus, būtina nuolat rūpintis, kad būtų tausojami civiliai gyventojai, pavieniai civiliai ir civiliniai objektai. Taigi, tie, kurie planuoja ataką, imasi visų įmanomų atsargumo priemonių pasirinkdami puolimo įrankius ir būdus, kad būtų išvengta atsitiktinės žalos. Šį atsargumo principą galime rasti Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 57 straipsnyje. Įmanomos atsargumo priemonės reiškia tas priemonės, kurios yra įgyvendinamos atsižvelgiant į visas tuo metu aplinkybes. Atsargumo principas turėtų būti taikomas jau atakos planavimo stadijoje. Tarptautinis Baudžiamasis Tribunalas buvusiąją Jugoslaviją byloje Prokuratūra prieš Stanislav Galić konstatavo, kad „*asmenys turi padaryti viską, kas įmanoma, kad įvertintų, ar numatytas taikinys nėra civilinis (ar saugomas karinis objektas), pasirinkti tinkamas atakos priemonės, kad būtų kuo mažiau atsitiktinių nuostolių, o tada įvertinti, ar smogti taikiniui vis dar būtų įmanoma nesukeliant atsitiktinio civilių gyvybių, sužalojimų civiliams, žalos civiliniams objektams ar jų derinio, kuris būtų konkretus ir tiesioginis karinis pranašumas*“.⁴

Ženevos konvencijų I Protokolo 35 straipsnyje įtvirtintas nereikalingų kančių principas yra viena iš pagrindinių tarptautinės humanitarinės teisės nuostatų, kurios tikslas – užtikrinti žmonių apsaugą ginkluotų konfliktų metu. Šis principas nurodo, kad net ir karo sąlygomis yra ribos – draudžiama naudoti tokius ginklus, šaudmenis ar kovos metodus, kurie sukelia nereikalingas kančias arba gali padaryti ilgalaikę ir negrįžtamą žalą gamtai.⁵ 48 straipsnyje pabrėžiama, kad konflikto šalys privalo aiškiai atskirti civilius nuo kombatantų, taip pat civilinius objektus nuo karinių, ir vykdyti veiksmus tik prieš karinius taikinius.⁶

Tokie principai kaip nereikalingų kančių draudimas ir atsargumo principas yra glaudžiai susiję su proporcingumo principu ir praktikoje dažnai vertinami kartu. Šie principai papildo vienas kitą, nes jų tikslas – riboti karinių veiksmų poveikį civiliams ir civiliniams objektams. Jei prieš karinius veiksmus būtų tinkamai laikomasi civilių ir kombatantų atskyrimo principo bei taikomos būtinos atsargumo priemonės, sumažėtų rizika, kad kariniai veiksmai sukels perteklinę žalą civiliams, kuri galėtų būti vertinama kaip proporcingumo principo pažeidimas. Nereikalingų kančių draudimo principas riboja karinių veiksmų metodus ir priemonės, siekiant išvengti perteklinės žalos. Todėl tam tikrais atvejais šio principo pažeidimas gali būti siejamas ir su proporcingumo principo nesilaikymu. Tarptautinių tribunolų praktika rodo, kad šie principai dažnai vertinami tarpusavyje susijusiame kontekste. Pavyzdžiui, Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiąją Jugoslaviją byloje *Prosecutor v. Gotovina* teismas analizavo, ar vykdant karines operacijas buvo imtasi pakankamų atsargumo priemonių siekiant sumažinti žalą

³ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, *Tarptautinė humanitarinė teisė*, <https://kam.lt/tarptautine-humanitarine-teise/> [aplankyta 2025 04 21].

⁴ *Prosecutor v. Stanislav Galić*, Case No. IT-98-29-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Judgment of 5 December 2003, p. 25–26, <https://www.icty.org/x/cases/galic/tjug/en/galtj031205e.pdf>

⁵ Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas), 1977 06 08, Žin. (2000, Nr. 63-1909), 35 str.

⁶ Ten pat, 48 str.

civiliams, o šių priemonių vertinimas buvo siejamas su proporcingumo principo taikymu.⁷ Tuo tarpu byloje *Prosecutor v. Milan Martić* buvo nagrinėjami išpuoliai prieš civilius objektus, vertinant tiek proporcingumo principo laikymąsi, tiek nereikalingų kančių draudimo aspektus.⁸

Nors Ženevos konvencijose principai yra išskiriami, tarptautinių tribunolų praktika rodo, kad jų vertinimas priklauso nuo to, ar kartu nebuvo pažeisti ir kiti anksčiau minėti principai, kaip matyti iš Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai bylų *Prosecutor v. Gotovina* ir *Prosecutor v. Milan Martić*. Taigi, jei šių principų nesilaikoma ir dėl to kyla didelė žala civiliams, tokia žala tampa neproporcinga.

PROPORcingumo PRINCIPo SAMPRATA IR REIKŠMė CIVILIŲ SAUGUMUI GINKLUOTAME KONFLIKTE

Proporcingumo principas laikomas esminiu karo teisės (jus in bello) ir teisės naudoti jėgą (jus ad bellum) principu, užtikrinančiu pusiausvyrą tarp civilių apsaugos ir veikiančiu kaip kriterijus, vertinantis jėgos panaudojimo leistinumo ir ribotumo pagrįstumą.⁹ Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje pripažįstama, kad Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje numatyta teisė į individualią ar kolektyvinę savigyną gali būti įgyvendinama tik reaguojant į ginkluotą agresiją, o bet koks atsakomasis veiksmas privalo atitikti proporcingumo reikalavimą.¹⁰¹¹

Nuo Ženevos konvencijų I papildomo protokolo įsigaliojimo 1977 m. proporcingumo principas tapo tiek konvenciniu, tiek paprotinės teisės neatsiejama dalimi, kuri ne tik reglamentuoja karo veiksmus, tačiau ir padeda užtikrinti civilių apsaugą. Proporcingumo principas veikia kaip ribojantis kriterijus, leidžiantis atskirti teisėtą karinį poveikį nuo perteklinės žalos civiliams. Proporcingumo principo taikymas siekiant užtikrinti civilių apsaugą tiek tarptautiniuose, tiek netarptautiniuose ginkluotuose konfliktuose yra panašus savo tikslu, tačiau skiriasi atsižvelgiant į konflikto pobūdį ir teisinį reglamentavimą. Tarptautiniuose ginkluotuose konfliktuose proporcingumo principo formuluotė pagal Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnio 5 dalies b punktą „puolimą, kurio metu galima tikėtis atsitiktinių civilių gyventojų aukų, civilių sužeidimų ir žalos civiliniams objektams arba jų derinio, kuris būtų pernelyg didelis, palyginti su konkrečiu ir tiesioginiu laukiamu kariniu pranašumu“ atskleidžia, jog šis principas apima galimos civiliams žalos masto ir konkretaus bei tiesioginio karinio pranašumo santykio vertinimą, siekiant nustatyti, ar žala nėra perteklinė. Netarptautiniuose

⁷ *Prosecutor v. Gotovina et al.*, Case No. IT-06-90-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Judgment of 15 April 2011, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2011/en/92109> [aplankyta 2025 m. balandžio 27 d.].

⁸ *Prosecutor v. Milan Martić*, Case No. IT-95-11-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Judgment of 12 June 2007, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2007/en/91909> [aplankyta 2025 m. balandžio 27 d.].

⁹ J. G. Gardam, „Proportionality and Force in International Law“, *American Journal of International Law* 87, no. 3 (1993), p. 391–413.

¹⁰ *Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment of 27 June 1986, International Court of Justice, *I.C.J. Reports* 1986, par. 187–201, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/9973.pdf> [aplankyta 2025 04 04].

¹¹ Jungtinių Tautų Chartija, Žin. (2002, Nr. 15-557), 51 str.

konfliktuose, dažniausiai vykstančiuose tarp valstybių ir nevalstybinių ginkluotų grupių, šis principas kyla iš paprotinės teisės. Remiantis Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komiteto parengtos paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studijos taisyklių numeravimu, civilių saugumui proporcingumo kontekste svarbi tarptautinės humanitarinės paprotinės teisės 12-oji taisyklė, kurioje įtvirtintas draudimas vykdyti puolimą be atrankos. Puolimas be atrankos – tai ataka, kuri nėra nukreipta į konkretų karinį taikinį.¹² Paprotinė teisė yra itin svarbi tais atvejais, kai šalių statusas neleidžia remtis tik sutartiniais dokumentais – tokiu atveju paprotinės normos tampa pagrindiniu civilių apsaugos šaltiniu.

Siekiant plėtoti proporcingumo principo sampratą, pirmiausia būtina nustatyti, kokius teisinius gėrius ir subjektus šis principas saugo. Pagal Ženevos konvencijos I papildomo protokolo 50 straipsnį civilis yra asmuo, kuris nedalyvauja karo veiksmuose ir neatlieka jokio karinio pobūdžio darbo. Esant abejonėms dėl asmens statuso, jis privalo būti laikomas civiliu, kol neįrodyta priešingai.¹³ Skirtingai nei kombatantai, civiliai nekelia grėsmės kariaujančios šalies saugumui, nes jie neturėtų dalyvauti karo veiksmuose.¹⁴ Esant ginkluotam konfliktui ar okupacijai, civiliai laikomi „saugomais asmenimis“ pagal ketvirtosios Ženevos konvencijos 4 straipsnį, o jų apsauga detalizuota tos pačios konvencijos 27–34, 47–78 straipsniuose.¹⁵ Civiliai, kurie nepatenka į Ketvirtosios Ženevos konvencijos 4 straipsnio taikymo sritį, yra saugomi pagal Pirmojo Papildomo protokolo 50 straipsnį, kuris apibrėžia jų statusą ir apsaugą.

Tarptautinių tribunolų praktika leidžia konkrečiau atskleisti proporcingumo principo turinį. Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusieji Jugoslavijai byloje *Prosecutor v. Galić* buvo nagrinėjama Sarajevo apgulties metu vykdyta snaiperių ir artilerijos apšaudymo kampanija prieš civilius gyventojus, dėl kurios žuvo ir buvo sužeista daug civilių. Tribunolas konstatavo, kad „viena iš neselektyvių atakų rūšių pažeidžia proporcingumo principą“, taip pat pabrėžta, jog vertinant atakos teisėtumą būtina nustatyti, ar ji yra „tikėtina sukelti atsitiktinę gyvybės netektį, civilių sužalojimus, žalą civiliniams objektams [...] kuri būtų perteklinė, palyginti su konkrečiu ir tiesioginiu laukiamu kariniu pranašumu“.¹⁶ Tribunolas taip pat nurodė, kad proporcingumo vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į tai, ar „pagrįstai informuotas asmuo [...] galėjo tikėtis perteklinių civilių aukų“.¹⁷ Byloje *Prosecutor v. Martić* buvo nagrinėjamas Zagrebo apšaudymas, kurio metu panaudotos M-87 „Orkan“ raketos sukėlė civilių žūtis ir sužalojimus. Tribunolas pažymėjo, kad „neselektyvios atakos, tai yra atakos, kurios veikia civilius ar civilinius objektus ir karinius objektus be atskyrimo, gali būti kvalifikuojamos kaip tiesioginiai išpuoliai prieš civilius“, taip pat konstatavo, jog M-87 „Orkan“, „dėl savo savybių [...] negalėjo būti nukreiptas į konkretų taikinį“, todėl jo naudojimas tankiai apgyvendintoje teritorijoje „lems civilių aukų atsiradimą“.¹⁸ Remiantis šia jurisprudencija galima teigti, kad proporcingumo vertinimas apima ir klausimą, ar pasirinktos kovos priemonės apskritai leidžia išvengti perteklinės žalos civiliams.

¹² Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, vol. 1: *Rules* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 46–55 (Rule 12).

¹³ Žr. išnašą Nr. 5, 50 str.

¹⁴ Petras Algirdas Čiočys, *Tarptautinė humanitarinė teisė. Mokomoji knyga* (Vilnius: Leidybos centras, 2002).

¹⁵ Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu, 1949 08 12, Žin. (2000, Nr. 63-1908), 4 str.

¹⁶ Žr. išnašą Nr 4, par. 58–61

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Žr. išnašą Nr 8, par. 39–50.

Ši jurisprudencija atskleidžia, kad proporcingumo principas apima ne tik žalos ir karinio pranašumo santykį, bet ir ex ante vertinimą bei „pagrįstai informuoto asmens“ vertinimą, taip pat atsižvelgia į atakos pobūdį ir pasirinktų priemonių galimybes išvengti perteklinės žalos civiliams.

PROPORCINGUMO PRINCIPO PAŽEIDIMO TEISINĖ KVALIFIKACIJA KAIP KARO NUSIKALTIMO

Ginkluotus konfliktus reguliuoja tarptautinės humanitarinės teisės normos, įtvirtintos Ženevos ir Hagos konvencijose. Karo nusikaltimai visada yra neteisėta veika - tai rimtas karo normų ir papročių pažeidimas ginkluoto konflikto metu, taip pat sunkūs 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų ir papildomų protokolų pažeidimai.¹⁹ Karo nusikaltimai išsamiai apibrėžti Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 8 straipsnyje, apimančiame sunkius Ženevos konvencijų ir jų papildomų protokolų pažeidimus, įskaitant civilių apsaugos normų pažeidimus.²⁰ Hagos ir Ženevos konvencijos skiriasi tuo, kad Hagos normos daugiausia reglamentuoja, kaip leidžiama kariauti (kokie metodai ir ginklai gali būti naudojami karo metu), o Ženevos konvencijos labiau orientuotos į civilių, sužeistųjų ir karo belaisvių apsaugą nuo karo veiksmų.²¹

Pačiame Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statute išvardyti karo nusikaltimai, susiję su proporcingumo principu, kaip antai: „*karo ataka, kai yra žinoma, kad tokia ataka taps atsitiktinės civilių žūties ar suluošinimo priežastimi, padarys žalą civiliniams objektams, ilgalaikę ir didelę žalą gamtinei aplinkai, aiškiai didesnę nei ta, kurios reikia siekiant konkretaus ir tiesioginio laukiamo karinio pranašumo*“.²² Pagrindinė problema, jog tikslūs vertinimo kriterijai nėra įtvirtinti, todėl nustatyti, ar žala yra per didelė, kelia iššūkių. Tačiau Tarptautinio Baudžiamojo Teismo dokumente „Nusikaltimų sudėtys“ („Elements of Crimes“) šios nusikalstamos veikos sudėtis detalizuojama per penkis esminius požymius:²³

1. Objektas – civilių gyventojų, civilinių objektų ir gamtinės aplinkos apsauga.
2. Pavojinga veika – kaltinamasis iniciavo ar įvykdė išpuolį.
3. Kaltė – tiesioginė tyčia (kai siekė tokių padarinių) arba, tam tikrais atvejais, netiesioginė tyčia²⁴ (kai kaltinamasis suvokė galimą žalą ir sąmoningai leido jai atsirasti).
4. Papildomas kaltės požymis – kaltinamasis suvokė, kad vykdo veiką tarptautinio ginkluoto konflikto metu.
5. Laikas – tarptautinio ginkluoto konflikto metu.

¹⁹ Alexander Schwarz, „War Crimes“, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2014), https://www.researchgate.net/publication/324454876_War_Crimes.

²⁰ 1998 m. liepos 17 d. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, Žin. (2003, Nr. 49-2165), 8 str.

²¹ Frits Kalshoven and Liesbeth Zegveld, *Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law* (Geneva: International Committee of the Red Cross, 2001), p. 15–17.

²² Žr. išnašą Nr. 17, 8 str. 2 d. b p. iv pp.

²³ Tarptautinis baudžiamasis teismas (International Criminal Court), *Elements of Crimes* (Haga, 2011), <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> [aplankyta 2025 04 06].

²⁴ Rogier Bartels, *Dealing with the Principle of Proportionality in Armed Conflict in Retrospect: The Application of the Principle in International Criminal Trials* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013) p. 296.

Taigi tam, kad veika būtų pripažinta karo nusikaltimu, turi būti įrodyti tiek objektyvūs, tiek subjektyvūs jos požymiai. Reikia pabrėžti, kad asmeninė baudžiamoji atsakomybė už pažeidimus, padarytus karo metu, gali būti grindžiama ne tik Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutu, bet ir Ženevos konvencijomis, kurios numato valstybių pareigą persekioti už sunkiausius šių konvencijų pažeidimus atsakingus asmenis.²⁵

Tarptautiniame Teisingumo Teisme branduolinio ginklo (PSO) byloje, konsultacinėje nuomonėje teismas pripažino proporcingumo principo taikymą, nurodydamas, kad „pagarba aplinkai yra vienas iš elementų, pagal kuriuos vertinama, ar veiksmas atitinka būtinumo ir proporcingumo principus“.²⁶ Nors aplinkos sąvoka tarptautinėje humanitarinėje teisėje nėra aiškiai apibrėžta, plačiąja prasme ji suprantama kaip gamtinis pasaulis, apimantis bendrąją hidrosferą, biosferą, geosferą ir atmosferą (įskaitant gyvąją ir negyvąją gamtą).²⁷ Taigi atakos, kurios sukeltų ilgalaikę ir didelę žalą aplinkai, taip pat galėtų būti pripažintos tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimais, už kuriuos gali būti taikoma atsakomybė.

Proporcingumo principą taikyti praktikoje nėra paprasta, nes tarptautinė humanitarinė teisė nenumato aiškios ribos, nuo kurios žala būtų laikoma pertekline. Analizuotose bylose proporcingumo principo laikymasis vertinamas remiantis skirtingais, tačiau glaudžiai susijusiais principais. Kaip aptarta anksčiau, vienoje byloje nagrinėjama, ar buvo imtasi atsargumo priemonių, kitoje – ar nebuvo pažeistas kartu ir nereikalingų kančių draudimo principas. Dėl to itin svarbu, kad teismų precedentai būtų nuoseklūs ir vienodi, nes tai padeda formuoti praktiką, kuria galima remtis, ir sukurti aiškesnius vertinimo kriterijus. Kitose teisės srityse proporcingumo principo testai jau yra suformuoti ir tai padeda įgyvendinti vienodesnę bei nuspėjamą teisminę praktiką. Šiame straipsnyje aptariami Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje taikomas proporcingumo vertinimas bei Kanados Aukščiausiojo Teismo suformuotas „Oakes testas“, siekiant išskirti galimus kriterijus, kurie galėtų būti taikomi vertinant proporcingumo principo laikymąsi ginkluotų konfliktų metu.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra suformavęs proporcingumo vertinimo testą, taikomą vertinant valstybės veiksmų atitiktį žmogaus teisių apsaugos principams²⁸:

1. Ar teisės ribojimas numatytas įstatyme (*prescribed by law*);
2. Ar ribojimas siekia teisėto tikslo (*legitimate aim*);
3. Ar egzistuoja svarbus visuomenės poreikis (*pressing social need*);
4. Ar priemonė yra proporcinga siekiamam tikslui (*proportional to the legitimate aim*);
5. Ar nacionalinės valdžios institucijos pateikė pakankamus ir tinkamus argumentus (*relevant and sufficient reasons*).

²⁵ Knut Dörmann, *Grave Breaches and Serious Violations of the Laws and Customs of War*, International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/827EE9EC-5095-48C0AB04E38686EE9A80/283279/GRAVEBREACHESMUCHADOABOUTSERIOUSVIOLATIONS.pdf> [aplankyta 2025 04 06].

²⁶ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996, International Court of Justice, *I.C.J. Reports* 1996, p. 226.

²⁷ International Committee of the Red Cross, *Protection of the Natural Environment in Armed Conflict*, Casebook: IHL, <https://casebook.icrc.org/highlight/protection-natural-environment-armed-conflict> [aplankyta 2025 04 06].

²⁸ Janneke Gerards, „How to Improve the Necessity Test of the European Court of Human Rights“, *International Journal of Constitutional Law* 11, no. 2 (2013), p. 466–490, <https://academic.oup.com/icon/article/11/2/466/753628> [aplankyta 2025 04 27].

Kanados Aukščiausiasis Teismas *R v Oakes* byloje suformavo „Oakes testą“, kurio 2 dalis iki šiol naudojama kaip proporcingumo vertinimo standartas:²⁹

1. Priimtos priemonės turi būti kruopščiai suplanuotos atitinkamam tikslui pasiekti (jos neturi būti savavališkos, nesąžiningos ar pagrįstos neracionaliais argumentais).
2. Priemonės, net jei jos yra racionaliai susijusios su tikslu, turi kuo mažiau pažeisti teisę ar laisvę.
3. Priemonių, kuriomis ribojama teisė arba laisvė, numatyta Chartijoje, poveikis turi būti proporcingas nustatytam „pakankamai svarbiam“ tikslui.

Taigi apjungus testus ir svarbiausius vertinimo kriterijus, juos būtų galima pritaikyti ginkluotų konfliktų kontekstui. Toks testas apimtų ir svarbiausius principus, kad teismai atsižvelgtų į juos visus vertindami proporcingumo principą. Testas galėtų susidėti iš penkių kriterijų.

1. Ar buvo racionalus ryšys tarp karinio veiksmo ir siekiamo rezultato? (Ar bombardavimas ar kita karinė operacija iš tikrųjų padėjo pasiekti numatytą karinį tikslą?)
2. Ar buvo taikomos minimalios žalos priemonės? (Ar pasirinktos priemonės, kurios sukeltų mažiausią žalą?)
3. Ar karinės operacijos nauda atsveria padarytą žalą? (Ar karinis tikslas buvo pakankamas, kad pateisintų civiliams ir civilinei infrastruktūrai padarytą žalą?)
4. Ar buvo imtasi atsargumo priemonių? (Ar buvo atliktas išankstinis vertinimas, kad būtų sumažinta rizika civiliams? Ar buvo naudota žvalgybos informacija, perspėjimai, laiko parinkimas?)
5. Ar buvo laikomasi atskyrimo principo? (Ar buvo skiriami civiliai nuo kombatantų, civiliniai objektai nuo karinių? Ar ataka buvo nukreipta tik į karinius taikinius?)

Jei kariniai veiksmai neatitiktų šių kriterijų, jie galėtų būti pripažinti neproporcingais. Tokiu būdu šis testas arba panašus proporcingumo vertinimas galėtų būti naudojamas kaip priemonė karo veiksmų teisėtumui nustatyti. Jeigu vertinimas būtų grindžiamas viena struktūra, tai padėtų užtikrinti teismų precedentų vienodumą.

ŠIUOLAIKINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKA PROPORCINGUMO PRINCIPO TAIKYMUI

Pastaraisiais metais vis daugiau ginkluotų konfliktų vyksta tankiai apgyvendintose vietovėse, tokiose kaip Gazos ruožas, Charkivas ar Mariupolis. Net pasitelkus šiuolaikines technologijas, pavyzdžiui, bepiločius orlaivius ar kitus modernius ginklus, kariaujančioms šalims sudėtinga išvengti civilių aukų, nes tokioje aplinkoje tiksliai atskirti karinius ir civilinius objektus tampa gerokai sunkiau. Nors šios technologijos pačios savaime yra gana tikslios, jų veiksmingumas labai priklauso nuo turimos žvalgybinės informacijos kokybės. Prasta ar netiksli

²⁹ *R v. Oakes*, [1986] 1 S.C.R. 103, Supreme Court of Canada, <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/117/index.do> [aplankyta 2025 01 30].

informacija gali neigiamai paveikti net ir pagrįstus sprendimus, o tai padidintų riziką civiliams.³⁰ Pavyzdžiui, JAV karinių oro pajėgų dronas Kabule įvykdė smūgį į baltos spalvos „Toyota Corolla“ markės automobilį, remiantis žvalgybiniais duomenimis, pagal kuriuos transporto priemonė ir ją vairavęs asmuo buvo įtariami planuojant savižudišką ataką prieš Kabulo oro uostą. Tačiau vėlesnis tyrimas parodė, kad žvalgybinė informacija buvo netiksli ir taikinyso buvo civilis - humanitarinėje organizacijoje dirbęs Zamarai Ahmadi, o smūgio metu žuvo dešimt civilių, įskaitant septynis vaikus.³¹

Autonominių ginklų naudojimas apsunkina atsakomybės taikymą, kadangi šie ginklai veikia be tiesioginio žmogaus įsikišimo. Tokiose situacijose kyla klausimas dėl atsakomybės subjekto - ar atsakomybė turėtų tekti programuotojui, operatoriui ar sprendimų priėmimo sistemą sukūrusiai institucijai. Nors teoriškai tokie ginklai dėl savo preciziškumo galėtų sumažinti civilių aukų riziką, praktikoje jų algoritmai ne visada geba tinkamai įvertinti karo sąlygas ir aplinkybes.³² Kai sprendimus dėl gyvybės ir mirties pradeda priimti ne žmonės, o algoritmai, prarandamas žmogiškumas, o tai sukeltų žmogaus teisių pažeidimus ir neigiamas pasekmes civiliams.³³

Kibernetiniai išpuoliai taip pat kelia nemažai iššūkių proporcingumo principo taikymui praktikoje. Kadangi tokio pobūdžio išpuoliai dažniausiai sukelia ne fizinę, o ekonominę žalą, tai apsunkina proporcingumo vertinimą, nes nėra aiškiai apibrėžtų kriterijų, kaip apskaičiuoti tokių išpuolių poveikį civiliams. Nors iki šiol tarptautinė bendruomenė nėra oficialiai pripažinusi nė vienos kibernetinės atakos kaip savarankiško ginkluoto konflikto pradžios, tarptautinės teisės nuostatose šiuo klausimu išlieka interpretacijos laisvė.³⁴ Pavyzdžiui, nėra aiškiai nustatyta, kada kibernetinis išpuolis galėtų būti laikomas ginkluotu konfliktu, o dar daugiau neapibrėžtumo kyla vertinant, kada valstybė gali teisėtai taikyti saviginę ir atsakomąsias priemones. Tarkime, kibernetinė ataka, sutrikdanti ligoninės sistemas, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti „saugi“ iš karinės perspektyvos, tačiau netiesiogiai ji gali lemti daugybę civilių gyvybių praradimų.³⁵ Taigi reikšmingas dokumentas yra „Tallinn Manual 2.0“, kurį parengė nepriklausomi tarptautinės teisės ekspertai, suburti NATO kibernetinio saugumo kompetencijos centro Taline iniciatyva. Jame teigiama, kad kibernetinė ataka, sukelianti fizinę žalą ar trikdanči gyvybiškai svarbias civilines funkcijas (pvz., ligoninių veiklą ar energetiką), gali būti vertinama kaip ginkluotas išpuolis ir jai taikytini tie patys humanitarinės teisės principai kaip ir tradiciniams ginklams - ypač proporcingumo, būtinumo ir civilių apsaugos reikalavimai. Nors šis aiškinamasis

³⁰ International Committee of the Red Cross, *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts: Recommitting to Protection in Armed Conflict on the 70th Anniversary of the Geneva Conventions* (Geneva: International Committee of the Red Cross, 2019), p. 9–37.

³¹ Steven Nelson, „Biden Administration Admits Killing 10 Civilians in Kabul Airstrike, No ISIS-K“, *New York Post*, 2021 m. rugsėjo 17 d., <https://nypost.com/2021/09/17/pentagon-admits-its-killed-civilians-not-isis-terrorist-in-drone-strike/> [aplankyta 2025 04 27].

³² Markus Wagner, „Autonomous Weapon Systems“, *Encyclopedia of Public International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2016)

³³ Peter Asaro, „On Banning Autonomous Weapons: Human Rights, Automation, and the Dehumanization of Lethal Decision-Making“, *International Review of the Red Cross* 94, no. 886 (2012), p. 687–709.

³⁴ Tom Uren, Bart Hogeveen and Fergus Hanson, „Defining Offensive Cyber Capabilities“, Australian Strategic Policy Institute, 4 July 2018, <https://www.aspi.org.au/report/defining-offensive-cyber-capabilities/#f53f1952-9883-4b02-b2e5-894075b0d01f-link> [aplankyta 2025 04 28].

³⁵ Michael N. Schmitt, „The Law of Cyber Warfare: Quo Vadis“, *Stanford Law & Policy Review* 25 (2014), p. 269–300.

dokumentas neturi privalomosios teisinės galios, jis plačiai naudojamas kaip gairės valstybėms ir tarptautiniams subjektams, o jo nuostatos pripažįstamos kaip autoritetingas aiškinimo šaltinis.³⁶

Nepaisant technologijų pažangos, tarptautinė teisė dar nėra pasiruošusi pilnai spręsti šiuos iššūkius. Dabartinės tarptautinės humanitarinės teisės normos nebeatitinka technologijų pažangos, tad būtina griežčiau reguliuoti autonominius ginklus.³⁷ Nors Martenso išlyga, kaip įtvirtinta 1899 m. Hagos konvencijos preambulėje, nustato, kad „Kol nebus priimtas išsamesnis karo įstatymų kodeksas, Aukštosios Susitariančiosios Šalys mano esant tikslinga paskelbti, kad tais atvejais, kurie nėra numatyti jų priimtose taisyklėse, gyventojai ir karo dalyviai lieka saugomi pagal tautų teisės normas, kylančias iš civilizuotų tautų nusistovėjusių papročių, žmoniškumo įstatymų ir visuomenės sąžinės reikalavimų“³⁸, ši nuostata negali būti laikoma pakankama vien jos egzistavimo pagrindu. Martenso išlyga, kaip išaiškino Tarptautinis Baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai, nėra savarankiška tarptautinės teisės norma ir negali viena būti pagrindu baudžiamajai atsakomybei, tačiau turi būti taikoma kaip interpretacinis principas, kai normos nėra pakankamai aiškos ar tikslios.³⁹ Karo metu, net ir egzistuojant sutartinei teisei, vis dažniau fiksuojami normų pažeidimai, o jų skaičius nuolat auga. Tai rodo, kad vien teisinių įsipareigojimų egzistavimas negarantuoja jų laikymosi.

IZRAELIO IR PALESTINOS KONFLIKTAS

Izraelio ir Palestinos klausimu tarptautinė nuomonė nėra vienoda. Izraelis neretai kritikuojamas dėl karinių atsakomųjų veiksmų, kurių mastas, kai kurių šalių teigimu, viršija būtino atsako ribas. Tuo metu „Hamas“ veiksmams dažnai apibūdinami kaip kryptingi išpuoliai prieš civilius, kurių pasekmės, panašu, ne tik numatomos, bet ir sąmoningai siekiamos.

2014 m. per Gazos konfliktą Izraelio kariuomenė vykdė intensyvias atakas tiek iš oro, tiek sausumos. Nors operacijų tikslas buvo naikinti „Hamas“ infrastruktūrą, nukentėjo ir daug civilių, ypač tankiai apgyvendintose vietovėse. Per šį konfliktą žuvo daugiau nei 2 200 palestiniečių, tarp jų - daugiau nei 1 400 civilių, įskaitant šimtus vaikų.⁴⁰ Tokie veiksmai kelia pagrįstą abejonių dėl 1977 m. Pirmojo papildomo protokolo 51 straipsnio 5 dalies b punkto laikymosi, kuris draudžia atakas, kai galima žala civiliams būtų perteklinė, palyginti su tikėtina karine nauda. Jungtinių Tautų nepriklausoma tyrimų komisija nustatė, kad Izraelio pajėgos galėjo neužtikrinti tinkamo

³⁶ Red. Michael N. Schmitt, *The Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

³⁷ Red. Daniele Amoroso and Marco Sassòli, *International Humanitarian Law and the Changing Technology of War* (Leiden: Brill Nijhoff, 2013).

³⁸ International Committee of the Red Cross, *Martens Clause*, How Does Law Protect in War?, https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/martens-clause [aplankyta 2025 04 21].

³⁹ *Prosecutor v. Kupreškić et al.*, Case No. IT-95-16-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Judgment of 14 January 2000, par. 525.

⁴⁰ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA oPt), *Key Figures on the 2014 Hostilities*, 23 June 2015, <https://www.ochaopt.org/content/key-figures-2014-hostilities> [aplankyta 2025 01 10].

atsargumo priemonių taikymo, kaip reikalaujama to paties protokolo 57 straipsnyje, o kai kuriais atvejais nebuvo imtasi būtinų veiksmų civiliams apsaugoti, kaip numatyta 58 straipsnyje.⁴¹

Izraelis kritikuojamas ir dėl kolektyvinės bausmės taikymo Gazos ruožo gyventojams, vykdomos karinės blokados nuo 2007 metų. Ši blokada ne tik riboja civilių judėjimą, tačiau apsunkino ir svarbių prekių, tokių kaip medicinos įrangos, statybinių medžiagų, kuro, importą. Tokie veiksmai, kurie riboja pagrindines žmogaus teises ir blogina gyvenimo sąlygas, yra vertinami kaip kolektyvinė bausmė, kuri yra griežtai draudžiama pagal ketvirtosios Ženevos konvencijos 33 straipsnį.⁴² Izraelio vykdyti veiksmai Vakarų Krante, tokie kaip palestiniečių iškeldinimai, patikros punktų įrengimas, pažeidžia tiek žmogaus teises, tiek proporcingumo principą.⁴³ Atsižvelgiant į anksčiau aptartas faktines aplinkybes, minėti veiksmai gali būti kvalifikuojami kaip rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai, kaip tai apibrėžta Ketvirtosios Ženevos konvencijos 147 straipsnyje - įskaitant civilių žudymą, plataus masto turto naikinimą, kai tam nėra karinės būtinybės, bei kitus aktus, kurie pažeidžia pagrindinius apsaugos principus, taikytinus civiliams ginkluoto konflikto metu.

2021 metų gegužę per ginkluotą konfliktą „Hamas“ iš Gazos Ruožo paleido daugiau nei 4 300 raketų į Izraelį, dalis jų pataikė į civilių objektus. Nevaldomų raketų naudojimas lėmė neproporcingą žalą ir civilių aukas.⁴⁴ Ši grupuotė pasižymi dažnu civilių naudojimu kaip priedanga, tai yra, kai civiliai ir civilinė infrastruktūra naudojami kaip gyvasis skydas. Pavyzdžiui, Shifa ligoninė – viena didžiausių ligoninių Gazos ruože, turinti apie 1 500 lovų ir 4 000 darbuotojų – „Hamas“ naudojama kaip karinis štabas. Taip pat Rantisi vaikų ligoninėje, kaip teigiama, laikoma reikšminga artilerijos ginklų atsarga.⁴⁵ „Hamas“ kaltinama tuo, kad naudojasi greitosios medicinos pagalbos transportu, vykdydama karinio pobūdžio operacijas, siekdama išvengti atpažinimo bei atsakomųjų smūgių.⁴⁶ Tokie veiksmai kvalifikuojami kaip piktnaudžiavimas apsaugotais objektais, pažeidžiantis ketvirtosios Ženevos konvencijos 18 straipsnį (ligoninių apsauga) ir I protokolo 12 straipsnį (medicinos dalinių apsauga), bei laikytini karo nusikaltimu pagal Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 8 straipsnio 2(b)(vii) punktą (naudojimas apsaugotų objektų, ženklų ar uniformų statusu, siekiant karinės naudos). 2023 m. spalio 7 d. grupuotė „Hamas“ surengė išpuolį prieš Izraelį, per kurį žuvo maždaug 1 200 žmonių. Dalis civilių patyrė fizinį ir seksualinį smurtą, kai kurie buvo paimti įkaitais. Šie įvykiai ženklino naują konflikto etapą, peraugusį į intensyvius karinius veiksmus tarp „Hamas“ ir Izraelio

⁴¹ United Nations Human Rights Council, *Report of the Independent Commission of Inquiry on the 2014 Gaza Conflict* (2017), [aplankyta 2025 01 10].

⁴² United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UN OCHA), *Gaza Strip: Humanitarian Impact of 15 Years of Blockade* (June 2022), <https://www.ochaopt.org/content/gaza-strip-humanitarian-impact-15-years-blockade-june-2022> [aplankyta 2025 01 10].

⁴³ B'Tselem – The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, *Land Expropriation and Settlements* (2017), <https://www.btselem.org/settlements> [aplankyta 2025 01 10].

⁴⁴ Human Rights Watch, *Gaza: Apparent War Crimes During May Fighting: Israeli, Palestinian Violations Show Need for International Criminal Court Inquiry*, 27 July 2021, <https://www.hrw.org/news/2021/07/27/israel/palestine-may-fighting-highlights-gaza-war-crimes> [aplankyta 2025 01 11].

⁴⁵ Žr. išnašą Nr. 42.

⁴⁶ American Jewish Committee, *7 Ways Hamas Exploits Palestinian Civilians in Gaza*, 2 November 2023, <https://www.ajc.org/news/7-ways-hamas-exploits-palestinian-civilians-in-gaza> [aplankyta 2025 04 08].

ginkluotųjų pajėgų.⁴⁷ Tokie veiksmai gali būti vertinami kaip karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui, kaip tai apibrėžiama Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 7 ir 8 straipsniuose. Jie taip pat pažeidžia esmines tarptautinės humanitarinės teisės nuostatas, įtvirtintas Ženevos konvencijų I papildomo protokolo 51 straipsnyje (civilių apsauga ir draudžiami puolimai be atrankos), 12 straipsnyje (medicininių objektų apsauga) ir 51(7) straipsnyje (gyvojo skydo draudimas), taip pat ketvirtosios Ženevos konvencijos 18 straipsnyje, kuris reglamentuoja ligoninių neutralumą. Nors Tarptautinis Baudžiamasis Teismas pradėjo tyrimą dar 2015 metais, oficialus jis tapo tik 2021-aisiais. Šiame tyrime nagrinėjami tiek Izraelio kariniai veiksmai Gazos ruože ir Vakarų Krante, tiek „Hamas“ raketų atakos, nukreiptos į Izraelio teritoriją.⁴⁸

Šiame konflikte reguliariai fiksuojami atvejai, keliantys rimtų abejonių dėl proporcingumo principo laikymosi. Izraelis nėra pasirašęs Romos statuto ir nepripažįsta Tarptautinio Baudžiamojo Teismo jurisdikcijos bei atsisako dalyvauti tyrime, todėl atsakomybės įgyvendinimas tampa komplikuoatas. Tačiau Palestina yra Tarptautinio Baudžiamojo Teismo narė, todėl teismas turi jurisdikciją tirti galimus tarptautinius nusikaltimus, įvykdytus Palestinos teritorijoje, neatsižvelgiant į tai, ar įtariamasis asmuo yra valstybės narės pilietis. Tarptautinis Baudžiamasis Teismas išdavė arešto orderius dviem „Hamas“ vadovams - Mohammedui Diabui Ibrahimui Al-Masri (dar žinomam kaip Mohammedui Deifui) ir Jahjai Sinvarui - bei dviem Izraelio vyriausybės atstovams – ministrui pirmininkui Benjaminui Netanyahu ir gynybos ministrui Yoavui Gallantui - už įtariamus nusikaltimus žmoniškumui, įskaitant tyčines ir neproporcingas atakas prieš civilius.⁴⁹

Viena iš proporcingumo principo taikymo problemų yra ta, kad atsakomybė ne visada tenka tiems, kurie priima sprendimus dėl jėgos panaudojimo. Kai aukšto rango asmenys lieka nebaudžiami, silpnėja tarptautinės humanitarinės teisės autoritetas, o proporcingumo principas praranda savo veiksmingumą. Kai kurios valstybės taikė politines ir ekonomines priemones Tarptautinio Baudžiamojo Teismo pareigūnams,⁵⁰ o tai kelia grėsmę teismo nepriklausomumui⁵¹ ir atskleidžia politikos ir teisės persipynimą, kai kalbama apie tarptautinę teisę, todėl svarbu leisti teismui veikti laisvai ir netrukdomai vykdyti savo pareigą siekiant teisingumo.

⁴⁷ *New York Post*, *First Male Rape Survivor of the October 7 Attack Describes Horrors*, 24 July 2024, <https://nypost.com/2024/07/24/world-news/first-male-rape-survivor-of-the-october-7-attack-describes-horrors/>.

⁴⁸ S. Soni, „The ICC Takes Action: The Gaza Arrest Warrants and the International Obligations of States“, *South African Journal of Bioethics and Law* (2024), <https://samajournals.co.za/index.php/sajbl/article/download/2874/1218> [aplankyta 2025 01 27].

⁴⁹ International Criminal Court, *Situation in the State of Palestine*, <https://www.icc-cpi.int/palestine> [aplankyta 2025 04 01].

⁵⁰ The White House, *Imposing Sanctions on the International Criminal Court*, 2 February 2025, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/imposing-sanctions-on-the-international-criminal-court/> [aplankyta 2025 m. vasario 17 d.].

⁵¹ *ES teigia, kad JAV sankcijos kelia grėsmę Tarptautinio baudžiamojo teismo nepriklausomumui*, Bernardinai.lt, 12 June 2020, <https://www.bernardinai.lt/es-teigia-kad-jav-sankcijos-kelia-gresme-tarptautinio-baudziamojo-teismo-nepriklausomumui/> [aplankyta 2025 m. kovo 11 d.].

RUSIJOS IR UKRAINOS KONFLIKTAS

Rusijos ir Ukrainos konfliktas, prasidėjęs 2014 m. Krymo aneksija ir Donbaso regiono okupacija, įskaitant suvereniteto pažeidimą bei ginkluotų grupuočių rėmimą⁵², tapo viena ryškiausių tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų teritorija XXI amžiuje. Situacija dar komplikavosi po 2022 m. vasario 24 dienos, kai Rusijos Federacija inicijavo plataus masto karinę agresiją prieš Ukrainą.

Rusijos veiksmai, tokie kaip masiniai ginkluoti smūgiai į civilinius taikinius, gali būti kvalifikuojami kaip sistemingi karo nusikaltimai pagal Romos statuto 8 straipsnio 2 dalies (b) punktus, draudžiančius tyčinius išpuolius prieš civilius ir civilinius objektus, Ketvirtąją Ženevos konvenciją, kurios 27 ir 147 straipsniai įpareigoja užtikrinti civilijų apsaugą ir draudžia neteisėtus išpuolius prieš juos, bei Ženevos konvencijų Pirmojo papildomo protokolo 51 ir 52 straipsnius, aiškiai draudžiančius neskiriamuosius ir neproporcingus puolimus, o kartu šie veiksmai kelia rimtų klausimų dėl Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalies laikymosi, kuria draudžiamas jėgos naudojimas prieš valstybės suverenitetą ir teritorinį vientisumą, todėl šie veiksmai atitinka tarptautinėje baudžiamojoje teisėje įtvirtintus agresijos ir karo nusikaltimus. Rusijos karinės pajėgos, pradedant nuo 2022 m. invazijos pradžios, vykdė intensyvius karinius veiksmus prieš tankiai apgyvendintas teritorijas, taikydamos raketinius smūgius, artilerijos apšaudymus ir aviacijos atakas.⁵³ Pavyzdžiui, 2025 metų Verbų sekmadienį Rusijos pajėgos smogė Sumų miesto centrui balistinėmis raketomis. Žuvo 34 civiliai, tarp jų 2 vaikai, dar 117 buvo sužeisti. Vienas iš smūgių pataikė į universitetą, kitas sprogo virš judrios gatvės. Ukrainos atstovai pranešė, kad galimai buvo naudojami kasetiniai sprogmenys.⁵⁴ Vien tai, kad smūgis įvykdytas per religinę šventę, kai buvo pagrįstai tikėtasi civilijų susibūrimo, rodo, jog nebuvo imtasi atsargumo priemonių, o pasirinktas laikas leidžia manyti, kad civilijų žala buvo numatyta arba net tikslinga. Šie veiksmai dažnai buvo vykdomi be tinkamo atskyrimo karinės infrastruktūros ir civilinių objektų, kas kelia rimtų abejonių dėl šių veiksmų atitikimo Romos statuto 8 straipsnio 2 daliai, Ketvirtosios Ženevos konvencijos 147 straipsniui, Pirmojo papildomo protokolo 51 straipsnio 4 ir 5 dalims. Šių straipsnių pažeidimai fiksuoti ir Mariupolio apgulties metu, kai Rusijos karinės pajėgos įvykdė dramos teatro bombardavimą, kuriame slėpėsi šimtai civilijų. Bombardavimo metu buvo apšaudyti ir kiti civiliniai objektai, šie veiksmai nebuvo pagrįsti ir gali būti vertinami kaip karo nusikaltimai.⁵⁵ Tarptautinio Baudžiamojo Teismo tyrimo metu Bučos, Irpinės ir kitų miestų teritorijoje buvo aptikti masiniai kapai ir kiti įrodymai, patvirtinantys civilijų egzekucijas,

⁵²O. Merezhko, „Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV / HJIL)* 75 (2015), https://zaoerv.de/75_2015/75_2015_1_a_167_194.pdf [aplankyta 2025 m. kovo 20 d.].

⁵³Caecilia Patrice Yonandi and Lewiandy, „Civilian Endangerment and Human Shield Tactics in the Siege of Mariupol“, *Journal of Law, Politics and Humanities* 5, no. 2 (2024),

⁵⁴Svitlana Vlasova and Rosa Rahimi, „Russian Strikes on Ukrainian City of Sumy Kill 34, in Deadliest Attack This Year“, *CNN*, 14 April 2025, <https://edition.cnn.com/2025/04/14/europe/russia-sumy-strike-ukraine-intl/index.html> [aplankyta 2025 04 01].

⁵⁵Amnesty International, *Ukraine: Deadly Mariupol Theatre Strike a Clear War Crime by Russian Forces – New Investigation*, 30 June 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/ukraine-deadly-mariupol-theatre-strike-a-clear-war-crime-by-russian-forces-new-investigation/> [aplankyta 2025 01 20].

kankinimus.⁵⁶ Nuo 2022 m. rudenio Rusijos pajėgos pradėjo sistemingas atakas prieš Ukrainos energetikos infrastruktūrą, siekdamas palikti milijonus civilių be elektros ir šildymo šaltuoju metų laiku.⁵⁷ Veiksmai, sukėlę humanitarinę krizę, yra vertinami kaip kolektyvinė bausmė, kuri yra draudžiama pagal Ketvirtosios Ženevos konvencijos 33 straipsnį, o platesniu žmogaus teisių apsaugos aspektu – ir pagal Pirmojo papildomo protokolo 75 straipsnį. Energetinės infrastruktūros naikinimas neturi aiškaus karinio pateisinimo ir sukelia neproporcingą poveikį civiliams.

Vienas iš pavyzdžių, kai buvo laikomasi tarptautinės humanitarinės teisės principų, yra 2024 m. liepos 24 d. Ukrainos pajėgų ataka prieš Rusijos kontroliuojamą aviacinę bazę Kryme. Ši ataka buvo nukreipta į aiškų karinį taikinį, išvengta civilių aukų, o žala civilinei infrastruktūrai išliko minimali.⁵⁸ Atsižvelgiant į taikinio teisėtumą ir proporcingumo principo laikymąsi, ši operacija gali būti vertinama kaip proporcinga. Vienas ryškiausių neproporcingos atakos pavyzdžių yra 2025 metų birželio 28 dienos Rusijos ginkluotųjų pajėgų surengtas smūgis į Kryvyj Riho miestą. Atakos metu raketa sprogo virš gyvenamojo rajono, kuriame buvo vaikų žaidimų aikštelė, restoranas ir gyvenamieji namai. Per šią ataką žuvo 18 žmonių, iš kurių 9 vaikai, tuo metu žaidę parke. Jungtinių Tautų žmogaus teisių komisarų biuro duomenimis, šalia atakos vietos nebuvo nei karių, nei karinių bazių, o naudotas sprogstamasis ginklas turėjo platų naikinimo veikimo plotą.⁵⁹ Tokia ataka prieštarauja tarptautinės humanitarinės teisės nuostatoms, kurios draudžia beatodairiškus išpuolius ir reikalauja imtis visų atsargumo priemonių.

Tarptautinis Baudžiamasis Teismas dar nėra oficialiai pradėjęs bylų prieš Rusijos generolus ir kitus kariuomenės vadus, nors daugelis jų veiksmų akivaizdžiai atitinka karo nusikaltimų apibrėžimą pagal tarptautinę teisę, konkrečiau - pagal Romos statutą ir Ženevos konvencijas.⁶⁰ Pavyzdžiui, buvęs Rusijos gynybos ministras Sergejus Šoigu vadovavo Rusijos gynybos ministerijai karo Ukrainoje pradžioje ir buvo atsakingas už strateginius puolamuosius veiksmus, įskaitant smūgius prieš civilių infrastruktūrą.⁶¹ Jis įtrauktas į Europos Sąjungos sankcijų sąrašus⁶², tačiau baudžiamasis procesas prieš jį nepradėtas. Į sankcijų sąrašus taip pat įtrauktas

⁵⁶ International Criminal Court, ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, *Launches an Investigation into the Situation in Ukraine*, 2 March 2022, <https://www.icc-cpi.int/ukraine> [aplankyta 2025 01 12].

⁵⁷ Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Attacks on Energy Grid Threaten Civilians*, 6 December 2022, <https://www.hrw.org/news/2022/12/06/ukraine-russian-attacks-energy-grid-threaten-civilians> [aplankyta 2025 01 12].

⁵⁸ Dmytro Basmat and Kateryna Hodunova, „Explosions, Fire Reported at Airfield in Occupied Crimea“, *The Kyiv Independent*, 2024, <https://kyivindependent.com/explosions-fire-reported-at-airfield-in-occupied-crimea/> [aplankyta 2025-04-24].

⁵⁹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *UN Human Rights Chief ‘Shocked’ at Deadly Attack in Kryvyi Rih*, 2025, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/07/un-human-rights-chief-shocked-deadly-attack-kryvyi-rih> [aplankyta 2025 04 10].

⁶⁰ International Criminal Court, *Understanding the International Criminal Court* (The Hague, 2021), <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf> [aplankyta 2025 02 27 d.].

⁶¹ International Criminal Court, *Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants against Sergei Kuzhugetovich Shoigu*, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-kuzhugetovich-shoigu-and> [aplankyta 2025 02 17 d.].

⁶² Lietuvos pramonininkų konfederacija, *ES sankcijos Rusijai*, 23 February 2022, <https://archyvas.lpk.lt/wp-content/uploads/2022/02/2022-02-23-ES-sankcijos-RU.pdf> [aplankyta 2025 02 17 d.].

Valerijus Gerasimovas,⁶³ kuris vadovavo Rusijos karinėms operacijoms Ukrainoje, įskaitant Mariupolio apgultį, atakas prieš energetikos infrastruktūrą ir civilinius objektus.⁶⁴ Tuo tarpu Ramzanas Kadyrovas, Čėčėnijos Respublikos vadovas, vadovavo Čėčėnijos kovotojams, kurie kaltinami Bučos žudynėmis, civilių kankinimais ir karo belaisvių egzekucijomis. Jo vadovaujamos pajėgos vykdė žiaurias represijas okupuotose Ukrainos teritorijose.⁶⁵ Nors daugelio šių asmenų veiksmai pažeidė proporcingumo principą, jie vis dar nebuvo patraukti atsakomybėn. Vienas iš nedaugelio nuteistų Rusijos karių yra Vadimas Šišmarinas, Rusijos kariuomenės seržantas, kuris tapo pirmuoju kare nuteistu Rusijos kariškiu. 2022 metais Ukrainos nacionaliniame tesime buvo pripažintas kaltu dėl neteisėto civilių nužudymo Sumų regione ir iš pradžių buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos, tačiau vėliau bausmė buvo sumažinta iki 15 metų laisvės atėmimo.⁶⁶

Ukraina, teisėtai gindama savo teritoriją nuo Rusijos vykdomos invazijos, vadovaudamasi JT Chartijos 51 straipsniu,⁶⁷ visgi sulaukė tam tikrų kaltinimų dėl galimų tarptautinių teisės normų pažeidimų. Tokie kaltinimai, nepaisant teisėtos gynybos pobūdžio, yra būdingi ginkluotiems konfliktams ir dažniausiai susiję su pavieniais, mažesnio masto pažeidimais, kurie mastu, pobūdžiu ir sistemingumu nesulyginami su Rusijos, kaip agresiją vykdančios valstybės, padarytais tarptautinės teisės pažeidimais. Pavyzdžiui, yra pranešimų, jog kai kuriais atvejais karinės pajėgos įrengė savo bazes civilinės paskirties pastatuose, tokiuose kaip mokyklos, gyvenamieji namai ar ligoninės.⁶⁸ Nors šie sprendimai dažnai grindžiami būtinybe, tokios situacijos gali kelti papildomą riziką civiliams gyventojams ir kartais net paskatinti priešų atsakomuosius veiksmus. Pagal Pirmojo papildomo protokolo 52 straipsnio 1 dalį ir Romos statuto 8 straipsnio 2 dalies (b)(xxiii) punktą draudžiama naudoti civilinius objektus kariniais tikslais.⁶⁹

Pagrindinės kliūtys vykdamas baudžiamąjį persekiojimą yra Rusijos nepripažinimas Tarptautinio Baudžiamojo Teismo jurisdikcijos ir sudėtingas įrodymų rinkimas. Proporcingumo principo taikymą praktikoje neretai apsunkina informacijos iškraipymas ar sąmoningas

⁶³ Europos Sąjunga, *Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 Concerning Restrictive Measures in Respect of Actions Undermining or Threatening the Territorial Integrity, Sovereignty and Independence of Ukraine*, *Official Journal of the European Union* L 78, 17.3.2014, p. 16–21, [https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2014/145\(1\)/oj/eng](https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2014/145(1)/oj/eng) [aplankyta 2025 02 21].

⁶⁴ Amnesty International, *Russia/Ukraine: ICC Arrest Warrants for Senior Russian Officials a Crucial Step Towards Justice*, June 2024, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/06/russia-ukraine-icc-arrest-warrants-for-senior-russian-officials-a-crucial-step-towards-justice/> [aplankyta 2025 02 17 d.].

⁶⁵ Al Jazeera, *The Real Role of Pro-Russian Chechens in Ukraine*, 18 August 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/18/the-real-role-of-pro-russian-chechens-in-ukraine> [aplankyta 2025 02 18 d.].

⁶⁶ BBC News, *Ukraine War: Russian Soldier Jailed for Life Over War Crime*, 23 May 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61549569> [aplankyta 2025 m. vasario 17 d.].

⁶⁷ Masahiko Asada, „The War in Ukraine under International Law: Its Use of Force and Armed Conflict Aspects“, *International Community Law Review* 26, no. 1–2 (2024), p. 5–25, https://brill.com/view/journals/iclr/26/1-2/article-p5_2.xml [aplankyta 2025 03 27].

⁶⁸ Amnesty International, *Ukraine: Ukrainian Fighting Tactics Endanger Civilians*, 4 August 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/> [aplankyta 2025 02 19].

⁶⁹ Ten pat.

klaidinimas. Kartais tam pasitelkiami išgalvoti įvykiai ar iškreipti statistiniai duomenys, siekiant pateisinti veiksmus, kurie galėtų būti vertinami kaip karo nusikaltimai. Tokiais atvejais proporcingumo vertinimas tampa informacinio karo dalimi – viena pusė skelbia civilių aukų skaičius norėdama pabrėžti priešininko veiksmų brutalumą, o kita pusė tuos skaičius sumažina arba apskritai slepia. Tačiau Ukrainos nacionaliniai teismai jau imasi teisinių veiksmų prieš žemesnio rango kariškius, kaip tai rodo Vadimo Šišmarino atvejis.

IŠVADOS

1. Tarptautinė humanitarinė teisė remiasi pagrindiniais humanizmo principais, siekiančiais apsaugoti civilius asmenis ir užtikrinti žmogiškumą net ir ginkluotų konfliktų metu. Iš šių pamatinių vertybių kyla proporcingumo principas, kuris laikomas vienu svarbiausių tarptautinės humanitarinės teisės principų. Straipsnyje analizuotų ginkluotų konfliktų ir jurisprudencijos pavyzdžiai rodo, kad civilių apsauga ginkluotuose konfliktuose ne visada užtikrinama tinkamai, o proporcingumo principo laikymasis praktikoje išlieka viena iš reikšmingų tarptautinės humanitarinės teisės taikymo problemų.
2. Teismų praktika ir tarptautinių nusikaltimų sudėties elementų analizė rodo, kad proporcingumo principas glaudžiai susijęs su atsargumo, civilių ir kombatantų atskyrimo bei nereikalingų kančių draudimo principais. Straipsnyje analizuota tribunolų praktika rodo, kad proporcingumo vertinimas atliekamas vertinant kartu, ar buvo imtasi atsargumo priemonių, ar ataka buvo nukreipta į teisėtą karinį taikinį ir ar pasirinktos priemonės nesukėlė perteklinės žalos civiliams.
3. Viena esminių proporcingumo principo problemų yra tikslų „karinio pranašumo“ ar proporcingumo vertinimo kriterijų nebuvimas, todėl valstybės turi plačią diskreciją interpretuoti šiuos principus pagal savo karinius tikslus ir strategijas, neretai civilių apsaugą nustumiant į antrą planą. Nors kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečias aplinkybes ir faktus, aiški vertinimo struktūra ir nuosekli tvarka padėtų užtikrinti vienodesnę teismų praktiką. Siekiant nuoseklumo taikant proporcingumo principą, tikslinga būtų naudoti proporcingumo testo struktūrą ir ją integruoti į sprendimų priėmimo procesą.
4. Šiuolaikiniai ginkluoti konfliktai, kuriuose vis dažniau naudojamos pažangios technologijos, autonominės sistemos ir informacinės priemonės, dar labiau komplikuoja proporcingumo principo taikymą. Praktika rodo, kad proporcingumo vertinimas dažniausiai atliekamas jau po padarytos žalos, o ne prevenciškai. Prevenciniai veiksmai turėtų būti integruojami į karinių operacijų planavimą dar iki jų pradžios. Tarp tokių priemonių – aiškus žalos civiliams vertinimo pagrindų nustatymas, konkrečių kriterijų suformulavimas, galimų alternatyvių sprendimų apsvaistymas ir procedūrinis sprendimų priėmimo reglamentavimas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Moksliniai šaltiniai

1. Amoroso, Daniele, and Marco Sassòli, eds. *International Humanitarian Law and the Changing Technology of War*. Leiden: Brill Nijhoff, 2013.
2. Asada, Masahiko. "The War in Ukraine under International Law: Its Use of Force and Armed Conflict Aspects." *International Community Law Review* 26, no. 1–2 (2024).
3. Asaro, Peter. "On Banning Autonomous Weapons: Human Rights, Automation, and the Dehumanization of Lethal Decision-Making." *International Review of the Red Cross* 94, no. 886 (2012).
4. Bartels, Rogier. "Dealing with the Principle of Proportionality in Armed Conflict in Retrospect: The Application of the Principle in International Criminal Trials." *Israel Law Review* 46, no. 2 (2013).
5. Čiočys, Petras Algirdas. *Tarptautinė humanitarinė teisė. Mokomoji knyga*. Vilnius: Leidybos centras, 2002.
6. Dörmann, Knut. *Grave Breaches and Serious Violations of the Laws and Customs of War*. International Criminal Court.
7. Gardam, Judith Gail. "Proportionality and Force in International Law." *American Journal of International Law* 87, no. 3 (July 1993).
8. Gerards, Janneke. "How to Improve the Necessity Test of the European Court of Human Rights." *International Journal of Constitutional Law* 11, no. 2 (2013).
9. Henckaerts, Jean-Marie, and Louise Doswald-Beck. *Customary International Humanitarian Law*. Vol. 1, Rules. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
10. International Criminal Court. *Elements of Crimes*. The Hague: International Criminal Court, 2011.
11. Yonandi, Caecilia Patrice, and Lewiandy. "Civilian Endangerment and Human Shield Tactics in the Siege of Mariupol." *Journal of Law, Politics and Humanities* 5, no. 2 (March 2024).
12. Kalshoven, Frits, and Liesbeth Zegveld. *Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2001.
13. Merezhko, O. "Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law." *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV / HJIL)* 75 (2015).
14. Pictet, Jean S., ed. *Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. Geneva: ICRC, 1958.
15. Schmitt, Michael N. "The Law of Cyber Warfare: Quo Vadis." *Stanford Law & Policy Review* 25 (2014).
16. Schmitt, Michael N., ed. *The Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

17. Schwarz, Alexander. "War Crimes." Max Planck Encyclopedia of Public International Law, September 2014.
18. Soni, S. "The ICC Takes Action: The Gaza Arrest Warrants and the International Obligations of States." South African Journal of Bioethics and Law (2024). <https://samajournals.co.za/index.php/sajbl/article/download/2874/1218>.
19. Wagner, Markus. "Autonomous Weapon Systems." Encyclopedia of Public International Law (2016).

Teisiniai šaltiniai

20. European Union. Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 Concerning Restrictive Measures in Respect of Actions Undermining or Threatening the Territorial Integrity, Sovereignty and Independence of Ukraine. Official Journal of the European Union L 78, 17.3.2014.
21. International Court of Justice. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, July 8, 1996. I.C.J. Reports 1996.
22. International Court of Justice. Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986. I.C.J. Reports 1986.
23. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-T, Judgment, June 12, 2007.
24. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Prosecutor v. Stanislav Galić, Case No. IT-98-29-T, Judgment, December 5, 2003.
25. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Prosecutor v. Kupreškić et al., Case No. IT-95-16-T, Judgment, January 14, 2000.
26. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Prosecutor v. Gotovina et al., Case No. IT-06-90-T, Judgement, April 15, 2011.
27. Jungtinių Tautų Chartija (1945). Valstybės Žinios, Nr. 15-557 (2002).
28. R v Oakes [1986] 1 S.C.R. 103, Supreme Court of Canada.
29. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (1998). Valstybės Žinios, Nr. 49-2165 (2003).
30. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu (1949). Valstybės Žinios, Nr. 63-1908 (2000).
31. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas) (1977). Valstybės Žinios, Nr. 63-1909 (2000).

Kiti šaltiniai

32. Al Jazeera. "The Real Role of Pro-Russian Chechens in Ukraine." August 18, 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/18/the-real-role-of-pro-russian-chechens-in-ukraine>.
33. Aleškaitienė, Živilė. „ES teigia, kad JAV sankcijos kelia grėsmę Tarptautinio baudžiamojo teismo nepriklausomumui.“ Bernardinai.lt, 2020 m. birželio 12 d.

<https://www.bernardinai.lt/es-teigia-kad-jav-sankcijos-kelia-gresme-tarptautinio-baudziamojo-teismo-nepriklausomumui/>.

34. American Jewish Committee. “7 Ways Hamas Exploits Palestinian Civilians in Gaza.” November 2, 2023. <https://www.ajc.org/news/7-ways-hamas-exploits-palestinian-civilians-in-gaza>.
35. Amnesty International. “Ukraine: Deadly Mariupol Theatre Strike a Clear War Crime by Russian Forces – New Investigation.” June 30, 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/ukraine-deadly-mariupol-theatre-strike-a-clear-war-crime-by-russian-forces-new-investigation/>.
36. Amnesty International. “Ukraine: Ukrainian Fighting Tactics Endanger Civilians.” August 4, 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/>.
37. Amnesty International. Russia/Ukraine: ICC Arrest Warrants for Senior Russian Officials a Crucial Step Towards Justice. June 2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/06/russia-ukraine-icc-arrest-warrants-for-senior-russian-officials-a-crucial-step-towards-justice/>.
38. B’Tselem – The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories. Land Expropriation and Settlements. Published November 11, 2017, updated January 16, 2019. <https://www.btselem.org/settlements>.
39. Basmat, Dmytro, and Kateryna Hodunova. „Explosions, Fire Reported at Airfield in Occupied Crimea.“ The Kyiv Independent, 2024. <https://kyivindependent.com/explosions-fire-reported-at-airfield-in-occupied-crimea/>.
40. BBC News. “Ukraine War: Russian Soldier Jailed for Life Over War Crime.” May 23, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61549569>.
41. Diakonia. “International Humanitarian Law: Basic Principles of IHL.” Diakonia. <https://www.diakonia.se/ihl/resources/international-humanitarian-law/basic-principles-ihl/>.
42. Human Rights Watch. “Gaza: Apparent War Crimes During May Fighting: Israeli, Palestinian Violations Show Need for International Criminal Court Inquiry.” July 27, 2021. <https://www.hrw.org/news/2021/07/27/israel/palestine-may-fighting-highlights-gaza-war-crimes>.
43. Human Rights Watch. “Ukraine: Russian Attacks on Energy Grid Threaten Civilians.” December 6, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/12/06/ukraine-russian-attacks-energy-grid-threaten-civilians>.
44. International Committee of the Red Cross (ICRC). “Martens Clause, How Does Law Protect in War?” https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/martens-clause.
45. International Committee of the Red Cross (ICRC). “Protection of the Natural Environment in Armed Conflict.” Casebook: IHL. <https://casebook.icrc.org/highlight/protection-natural-environment-armed-conflict>.
46. International Committee of the Red Cross (ICRC). International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts: Recommitting to Protection in Armed Conflict on the 70th Anniversary of the Geneva Conventions. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2019.
47. International Criminal Court (ICC). “ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, Launches an Investigation into the Situation in Ukraine.” March 2, 2022.

48. International Criminal Court (ICC). Situation in the State of Palestine. ICC-01/18 <https://www.icc-cpi.int/palestine>
49. International Criminal Court. “Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants Against Sergei Kuzhugetovich Shoigu.” <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-kuzhugetovich-shoigu-and>.
50. International Criminal Court. Understanding the International Criminal Court. The Hague: International Criminal Court, 2021. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf>.
51. Lietuvos pramonininkų konfederacija. 2022-02-23 ES sankcijos Rusijai. 2022 m. vasario 23 d. <https://archyvas.lpk.lt/wp-content/uploads/2022/02/2022-02-23-ES-sankcijos-RU.pdf>.
52. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. Tarptautinė humanitarinė teisė. <https://kam.lt/tarptautine-humanitarine-teise/>.
53. Nelson, Steven. “Biden Administration Admits Killing 10 Civilians in Kabul Airstrike, No ISIS-K.” New York Post, September 17, 2021. <https://nypost.com/2021/09/17/pentagon-admits-its-killed-civilians-not-isis-terrorist-in-drone-strike/>.
54. New York Post. “First Male Rape Survivor of the October 7 Attack Describes Horrors.” July 24, 2024. <https://nypost.com/2024/07/24/world-news/first-male-rape-survivor-of-the-october-7-attack-describes-horrors/>.
55. OCHA oPt. “Key Figures on the 2014 Hostilities.” Published June 23, 2015. <https://www.ochaopt.org/content/key-figures-2014-hostilities>.
56. The White House. “Imposing Sanctions on the International Criminal Court.” Last modified February 2025. <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/imposing-sanctions-on-the-international-criminal-court/>.
57. United Nations Human Rights Council (UNHRC). Report of the Independent Commission of Inquiry on the 2014 Gaza Conflict. May 2017. https://commons.lib.jmu.edu/context/honors201019/article/1290/viewcontent/auto_convert.pdf.
58. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. „UN Human Rights Chief ‘Shocked’ at Deadly Attack in Kryvyi Rih.“ 2025 m. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/07/un-human-rights-chief-shocked-deadly-attack-kryvyi-rih>.
59. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UN OCHA). Gaza Strip: Humanitarian Impact of 15 Years of Blockade. June 2022. <https://www.ochaopt.org/content/gaza-strip-humanitarian-impact-15-years-blockade-june-2022>.
60. Uren, Tom, Bart Hogeveen, and Fergus Hanson. „Defining Offensive Cyber Capabilities.“ Australian Strategic Policy Institute, 2018 m. liepos 4 d. <https://www.aspi.org.au/report/defining-offensive-cyber-capabilities/#f53f1952-9883-4b02-b2e5-894075b0d01f-link>.
61. Vlasova, Svitlana, and Rosa Rahimi. “Russian Strikes on Ukrainian City of Sumy Kill 34, in Deadliest Attack This Year.” CNN, April 14, 2025. <https://edition.cnn.com/2025/04/13/europe/russian-strike-sumy-ukraine-intl/index.html>.

SUMMARY

PROTECTION OF CIVILIANS IN ARMED CONFLICT: THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY

War, like all relations between human communities, is subject to legal regulation. During armed conflict, many individual rights are restricted, and international humanitarian law becomes applicable. This legal regime regulates the conduct of hostilities, provides minimum protection for war victims, particularly civilians, and limits the methods and means of warfare. Certain violations of international humanitarian law may constitute genocide, crimes against humanity or war crimes.

The principle of proportionality is a universal legal concept applicable in various branches of law; however, in international humanitarian law it acquires a specific meaning, as it governs decisions concerning the permissibility of military actions and the acceptable extent of civilian harm. This article analyses the provisions of the Fourth Geneva Convention and Additional Protocol I, examines the concept of proportionality, and explains its relationship with other fundamental principles of international humanitarian law, including precaution, distinction between civilians and combatants, and the prohibition of unnecessary suffering.

The article qualifies violations of the principle of proportionality as war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and the Geneva Conventions. It also analyses the jurisprudence of the International Criminal Court and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, demonstrating the decisive role of judicial interpretation in shaping the application of proportionality. This analysis reveals significant challenges in modern armed conflicts, particularly the lack of clear criteria to assess whether civilian harm can be considered “excessive” in relation to anticipated military advantage.

These difficulties are especially evident in contemporary conflicts, where hostilities frequently occur in densely populated urban areas and involve advanced military technologies. The Israeli - Palestinian and Russian - Ukrainian conflicts are examined as case studies illustrating persistent allegations of war crimes and violations of the proportionality principle. The analysis shows that technological progress does not automatically enhance civilian protection, as even precision weapons may be used in a manner incompatible with proportionality, especially where adequate precautions and planning are lacking.

The article advances the hypothesis that although international humanitarian law establishes a legal framework for the protection of civilians, the principle of proportionality is not applied effectively enough in practice, particularly in modern military operations. The ongoing atrocities against civilians underscore the importance of assessing the legality of hostilities and examining how proportionality is applied in concrete conflict situations. Persistent difficulties in ensuring accountability, especially for high-ranking officials, further highlight the need to strengthen the practical implementation of this principle.

KEYWORDS

Principle of proportionality, armed conflict, Geneva Convention, military operations.